

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923–1933 рр.) // Дисертація кандидата історичних наук: 09.00.12 /Зубко О. Є.; КНУТШ. — Київ, 2010. – С. 86.

Володимир Рубан

Зовнішньополітичний «польський фактор» у настроях селянства Поділля у 1930-х рр.

Настрої населення найкраще проявляються в умовах політичної чи соціально-економічної кризи. У «спокійні» історичні періоди людина обмежена традиційними, усталеними соціальними, політичними, економічними та іншими зв'язками, що певною мірою забезпечують стабільність її існування. Окремі не задоволені потреби компенсувалися саме почуттям стабільності і можливої перспективи їх вирішення.

У кризових умовах руйнуються всі усталені зв'язки, загострюється емоційне сприймання дій державного керівництва, місцевої влади і загалом оточуючого соціального середовища. Адже у цей момент різко зростала розбіжність між потребами, особистісними очікуваннями і реальними можливостями їх реалізації, умовами життя та діяльності. Криза змушує людину шукати вихід із наявного становища для власного виживання та своєї родини.

Такою кризою на початку 1930-х рр. стали наслідки соціально-економічної перебудови, ініційованої вищим партійно-радянським керівництвом СРСР. Насильницька колективізація, форсована індустріалізація, намагання за короткі терміни «переробити» традиційний «дрібнобуржуазний», «приватновласницький» світогляд селянина призвели до поступового руйнування ціннісних орієнтацій.

Селяни почали шукати вихід із цієї ситуації. Масовий збройний опір вже був неможливий, адже більшість активних селян була вже вислана. На Поділлі базувалися частини Червоної армії. Хоча вони були сформовані за територіально-міліційним принципом, але складали вагомий вплив. Також розгалужені апарати Вінницького обласного відділу ДПУ тримали під контролем населення регіону. Маневрені підрозділи прикордонників, частини військ ДПУ, курсантів міліційних шкіл ДПУ використовувалися при найменшому прояві збройного опору. Тому селяни сподівалися на зміну соціально-економічної і політичної ситуації через зовнішнє втручання.

Найближчою державою-сусідом, на яку сподівалися подільські селяни, була Польща. Польське населення на Поділлі станом на 1915 р. складало 2,3% із понад 4 млн. загальної кількості людності регіону¹. Польська громада проживала, здебільшого, компактною масою, основним заняттям було сільське господарство. Але в умовах колективізації польське населення категорично відмовлялося вступати до колективних господарств. За даними О.Калакури у поляків був найнижчий показник колективізації серед усіх національних груп, включаючи українців, причому в товариствах спільного обробітку землі та машинно-тракторних товариствах із поміж поляків найбільший відсоток становили заможні селяни – 9,4%².

Також радянська пропаганда починаючи із початку 1920-х рр. завжди інтерпретувала Польщу як ідеологічного і військового супротивника. Тому важливим для розуміння селянського світогляду наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. стало пов'язування зовнішньополітичних подій із повсякденною ситуацією. Загроза війни із «міжнародним імперіалізмом», реальні дипломатичні і військові конфлікти, різноманітні ультиматуми західних держав СРСР пов'язувалися селянами із можливим падінням більшовицької/радянської влади або принаймні із полегшенням адміністративного тиску. Прагматичний селянський розум не розумів як у період загрози війни чи військового конфлікту спонукати власний народ до спротиву владі через її безглузді соціально-економічні рішення? Адже найменше порушення взаємодії «фронту і тилу» призведе до неминучої поразки більшовиків.

Для селян Поділля у досліджуваний період найбільш характерними були наступні «зовнішньополітичні» настрої:

– «прихід поляків». Співробітники органів державної безпеки та партійно-радянські працівники інтерпретували поширення даного типу настроїв як вагомий вплив польської національної меншини. У доповідних записках місцеві органи ДПУ часто поряд із назвою

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

населеного пункту додавали: «Переважання польського населення»³. Селяни сподівалися, що прихід польських військ надасть можливість повернути усупільнене майно, покарати представників сільради і колгоспу за розкрадене і знищене майно. Селянка с. Броневка Волочиського району навесні 1932 р. пригрозила: «Почекайте, вже починається війна, скоро прийдуть поляки, наша праця і майно, яке ви розграбували не пройдуть вам даром»⁴.

Деякі селяни пов'язували прихід військ Польщі у союзі із діючими політичними діячами УНР, зокрема часто згадувалася постать одного із співзасновників Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) Дмитра Левицького. Вірогідно, ця постать згадувалася у газетах як ворог «Радянської України». Так, селянин с. Устя Джулинського району Трохим Мединський поширював інформацію серед односельців про прихід «Левицького із 100 000 армією і селянам необхідно його підтримати». Його підтримував селянин с. Липецьке Чечельницького району Степан Петришин. Він у квітні 1928 р. погрожував, що невдовзі «буде купатися у комнезамівській крові»: «Хай тільки прийде Левицький на Україну, тоді ми вам покажемо»⁵;

– «очікування війни». Інформації про зовнішньополітичні чи військові конфлікти, погрози урядів інших держав керівництву СРСР, що подавалися більшовицькими пропагандистами чи прочитані у газетах, селянами інтерпретувалися як можливий «передвоєнний стан». Так, у жовтні 1928 р. селянин с. Тарасівка Тульчинського району Захар Древяга під час проведення «Тижня оборони», де пропагандисти акцентували населення на «імперіалістичній загрозі» країн-сусідів, зробив висновок про близькість війни і закликав «селян у випадку війни бити комуністів і жидів, переконував, що у після розгрому радянської влади селянам буде краще жити, чим тепер»⁶.

«Війна» як можливість знищення радянського ладу була постійним трендом у селянських настроях 1920-х – 1930-х рр.⁷ Селянин с. Вербки М'ястківського району Іван Кройтер, поширюючи чутки про швидкий початок війни, наголошував співрозмовникам, що це шанс «позбавитися радянської влади, що нас грабує»⁸.

Такі настрої часто визначали подальшу поведінку, зокрема щодо проведення сільськогосподарських робіт. Середняк Кирило Задорожний із с. Баглак Волочиського району у квітні 1932 р., почувши про захоплення Японією Маньчжурії, заявив: «Посівний матеріал не треба збирати, всерівно скоро війна буде, до нас прийдуть поляки і японці, життя почнеться знову, а колгоспників ми провчимо як будувати колективи». Його підтримав односелець Микита Чуб, який заявив активісту: «Хіба ви не відчуваєте, що цим посівним матеріалом не скористаєтеся? Бо до весни вас самих не буде, скоро війна. Тому можете самі годувати армію і робітників, а селяни вже і без того голодують». Інший селянин Сергій Гуцал заявив, що причиною його відмови від вступу до колгоспу стала економічна невідгідність роботи у колективі і очікувана війна: «Радянська влада падає, зростає невдоволення селянства і це все врахували капіталісти і почнуть весною війну із СРСР у якій програє радянська влада». Причиною програшу, на його думку, стануть відсутність хліба, техніки, підтримки радянської влади селянством. Прихід іноземних військ надасть можливість поквитатися із сільським активом за грабунки селянських господарств. Покаранні будуть також колгоспники, які вчасно не вийдуть із колгоспу»⁹.

Окремі селяни, очевидно, поєднали минулі зовнішньополітичні події, чутки із прикордоння держав-сусідів і зробили висновок про існування антибільшовицької коаліції. У с. Чернява поляк Д. Крупницький розповів співрозмовникам про існування «союзу Японії, Польщі і Румунії», які «двинуть свої війська на Радянський Союз». У прикордонному с. Голохвасті полька Юстина Вінклер на тлі подій у Маньчжурії заявила сусідці: «Скоро почнеться війна. Японія вже веде переговори із Польщею і Румунією проте, щоб спільно весною виступити проти СРСР. Коли вони виступлять – за ними піде весь народ, адже селянство невдоволене Радянською владою. Тепер ми переконалися, що таке Радянська влада. Петлюра робив добре, він ніс селянам свободу і право [...]»¹⁰.

У даному висловлюванні цікаві декілька моментів. По-перше, прогнозувати створення антибільшовицької коаліції Ю. Вінклер могла лише на підставі аналізу зовнішньополітичних конфліктів, прочитаних у газетах або почутих від місцевих пропагандистів. Очевидно, що проживаючи у прикордонному із Польщею селі і знаючи про антикомуністичну спрямованість польського уряду до СРСР, селянка зробила висновок про участь цієї держави у коаліції. По-друге, вона підтвердила масову антирадянську спрямованість населення прикордоння УСРР. По-третє, за народ вона вважала селянство і, на її думку,

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

саме невдоволення цієї категорії населення радянською владою відіграє основну роль у зміні режиму. По-четверте, Ю.Вінклер акцентувала увагу на понятті «свобода» і «право» за часів С.Петлюри. Для нас важливий момент встановлення зрозумілого правового поля, де захищалися права власності і демократичні свободи, були чітко визначенні обов'язки громадянина.

Ще одним поширеним типом реакції на «очікування війни» стали релігійні вірування у падіння «влади антихриста». Віруючі селяни часто були впевнені в обумовленості падіння радянської влади. Так селянин с.Заливайки Волочиського району Юзек Білінський у розмовах наголошував: «В Біблії написано, що у 1932 р. впаде Радянська влада і все йде до того. Якщо Японія почне війну, то ми зробимо все необхідне для боротьби із Радянською владою. Наші наміри – це Польща, бо при Радянській владі життя нам немає. У селян забрали хліб, худобу, змушують нас голодувати, ведуть населення до злиднів»¹¹.

Аналізуючи цілий ряд подібних висловлювань, слід зазначити, що подільські селяни, інтерпретуючи могли почерпнути інформацію із газет і виступів пропагандистів, використовуючи власний аналіз подій громадянської війни в Радянській Росії загалом орієнтувалися у геополітичних амбіціях західних країн і Японії.

Зважаючи на антирадянську спрямованість уряду Польщі, подільські селяни сподівалися, що військовий конфлікт призведе до падіння більшовицької влади, зміни політичної ситуації і, як наслідок, припинення комуністичних соціально-економічних експериментів. Однак, їх сподівання про розпад СРСР у 1930-х рр. не здійснилися.

Але такі настрої польської громади не залишилися у подальшому поза увагою ДПУ УСРР. Поляки стали «політично неблагонадійною» етнічною групою. Саме у контексті «політичної неблагонадійності» проводилися етнічна чистка Поділля. Дослідниця історії Поділля Н.Тітова зазначила, що масові репресивні заходи повинні були убезпечити радянське запілля на випадок ймовірної агресії «фашистської Польщі». Значну кількість репресованих осіб по «українській» і «польській» лініях у 1937–1938 рр. на Поділлі дослідниця пояснювала репресивною ксенофобською ментальністю (у даному разі україно-та полонофобською) Й. Сталіна¹².

Джерела та література:

1. Сельское хозяйство Украины. – Харьков, 1923. – С.94; Воловик В. П. Соціально-економічне становище Поділля наприкінці XIX – початку XX століття. // Наукові записки ВДПУ. Серія: Історія. Випуск 2. – Вінниця. – 2000. – С.57; 2. Калакура О.Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті / О. Я. Калакура; НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К.: Знання України, 2007. – С.189; 3. Держархів Вінницької обл. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр. 6. – Арк.2; 4. Там само. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр. 6. – Арк.4; 5. Там само. – Ф.П-33. – Оп.1. – Спр.706. – Арк.76; 6. Там само. – Ф.П-33. – Оп.1. – Спр.706. – Арк.76–77; 7. Там само. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр. 8. – Арк. 3–10; 8. Там само. – Ф.П-33. – Оп.1. – Спр.706. – Арк.76; 9. Там само. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр. 6. – Арк.2–3; 10. Там само. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр. 6. – Арк.4; 11. Там само. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр. 6. – Арк.2; 12. Тітова Н. «Санація» прикордоння УСРР: поборювання «польсько-українського фашизму» на Поділлі, 1930-ті роки// 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2007. –№1(28). – С. 220 –252; Її ж. Репресії на Поділлі 1930-х років: українська та польська «лінії» // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – Вип. 34. – С. 79 –115.

Світлана Кучеренко

Видавнича діяльність Юрія Липи у міжвоєнній Польщі

Юрій Іванович Липа відомий широкому загалу як український письменник і публіцист, менше як лікар і перекладач, та майже недосліджений як видавець. Якщо одеські видання батька і сина Лип описувалися у публікаціях краєзнавців Т. Максим'юка¹ і Г. Зленка², то видання польського періоду – стали предметом дослідження вперше.

Еміграція поділила біографію Ю. Липи на дві частини. Дитячі роки його пройшли на Полтавщині у містечку Старі Санжари (1900-1909), юнацькі – на Одещині (1909-1919), де він закінчив гімназію і вступив до університету. Близько двох років тривали у вимушені